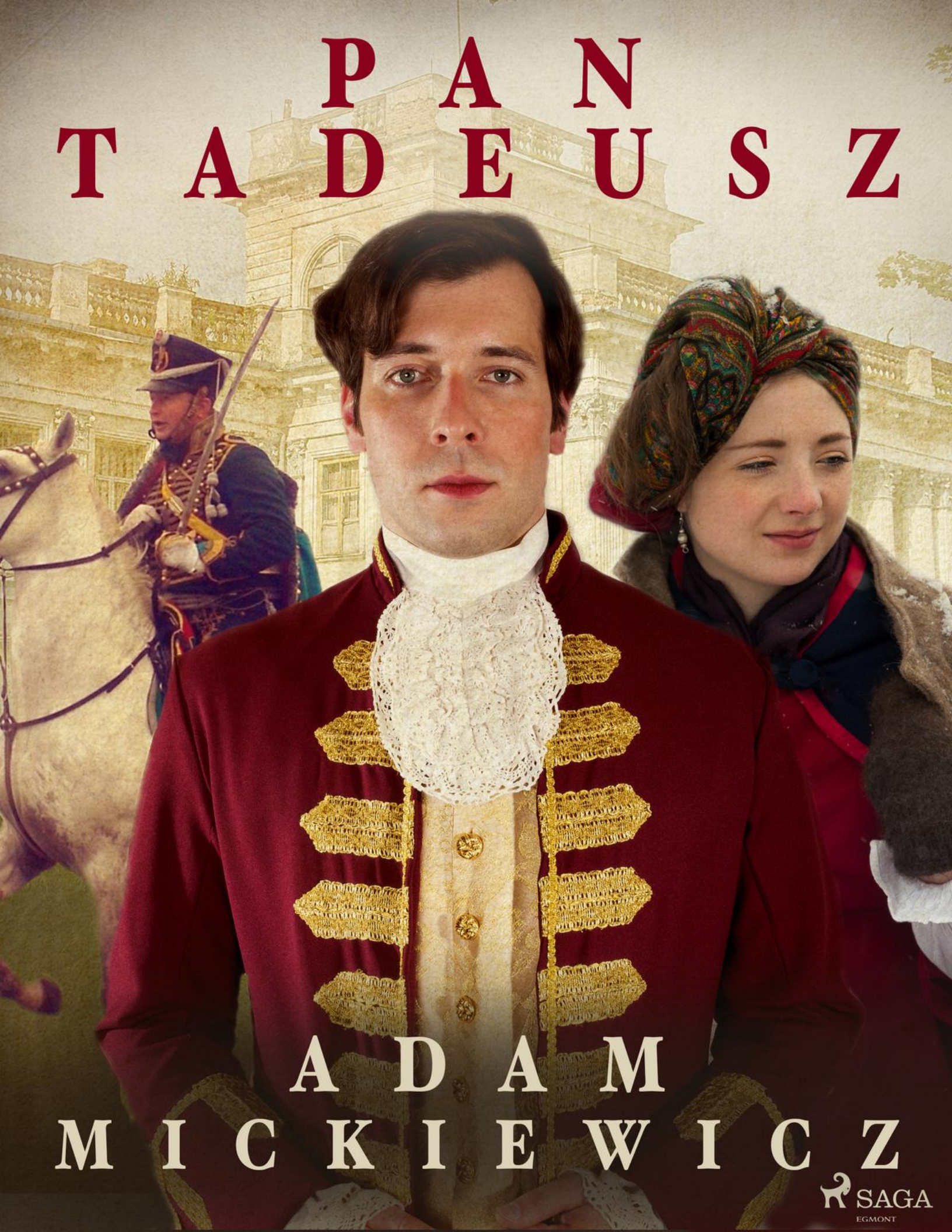
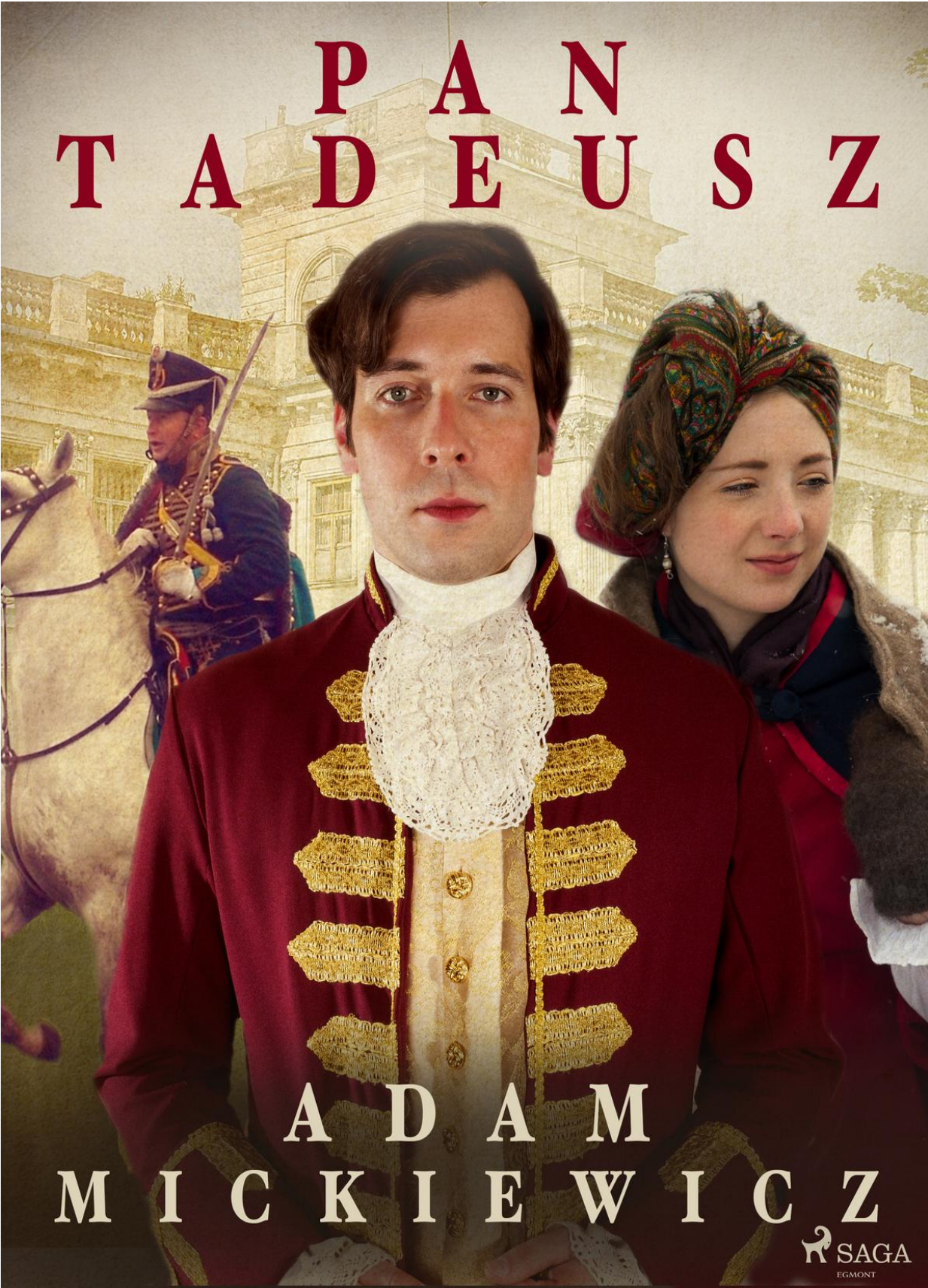

T A D E U S Z

A movie poster for the film 'Tadeusz' (Tadeusz Kościuszko). The central figure is a young man, Adam Mickiewicz, dressed in a red military-style jacket with gold epaulettes and a white lace cravat. He is looking directly at the camera. To his right is a woman in a red dress and a colorful, patterned headscarf, looking down with a sad expression. In the background, a soldier in a blue uniform with a plumed hat is riding a white horse. The setting is a grand, classical building with arches and columns. The overall tone is historical and dramatic.

A D A M
M I C K I E W I C Z

T A D E U S Z

A D A M
M I C K I E W I C Z

 SAGA
EGMONT

Adam Mickiewicz

Pan Tadeusz

E. Weer

Saga

Pan Tadeusz

är översatt från engelska av Ellen Wester efter

Pan Tadeusz; Or, The Last Foray in Lithuania

Omslagsfoto: Shutterstock

Copyright © 1898, 2018 Adam Mickiewicz och SAGA

Egmont, an imprint of Lindhardt og Ringhof A/S

Copenhagen

All rights reserved

ISBN: 9788711920435

1. E-boksutgåva, 2018

Format: EPUB 2.0

Denna bok är skyddad av upphovsrätten. Kopiering för annat än personligt bruk får enbart ske efter överenskommelse med Saga samt med författaren.

Lindhardtogringhof.dk

Saga är ett förlag i Lindhardt og Ringhof, ett förlag inom Egmont-koncernen

Inledning.

Adam Mickiewicz (uttal: Mitskjévitj), Polens störste skald, var född 1798 i en by i Litauen. Vid sin hembygd, som han lämnade vid tjugufem års ålder och aldrig mera återsåg, var han varmt fästad, och Pan Tadeusz (uttal: Tadéusj) inledes också med en kärleksförklaring till Litauen, det lantliga, skogiga och friska. Men storfurstendömet Litauen var för Mickiewicz en del av Polen; icke blott adelskretsarna, utan också den provinsstad, där han vuxit upp, talade polska och kände polskt. I universitet i Vilna, där Mickiewicz studerade och insöp den gryende romantikens idéer, var en av centralhårdarna för nationella polska kultursträvanden.

Som gosse hade han upplevat Napoleons väldiga tillrustningar för fälttåget mot Ryssland; drömmen om Polens återuppståndelse, gynnad och smekt av den franske kejsaren, eldade alla polska patrioters sinnen och sporrade dem till hjältemodigt, deltagande i kriget. Utgången var förkrossande, men självständighetsviljan rörde sig trots alla besvikelser även hos den generation som Mickiewicz tillhörde. Skalden var medlem av akademiska sammanslutningar, som, utan att direkt driva politisk agitation, arbetade för fosterlandskärlekens väckande och den polska nationalitetens stärkande; det medförde att han 1823 häktades och ett år senare bortfördes till Ryssland. Hela sitt återstående liv förblev han en hemlös emigrant.

Redan i Vilna och Kovno hade Mickiewicz framträtt som romantisk poet, starkt påverkad av Goethe och lord Byron. Under vistelsen i Ryssland, där han tjänstgjorde dels som

lärare, dels som kanslist, skrev han den episka berättelsen Konrad Wallenrod, som i förklädnad ger uttryck för hans hat till det ryska förtrycket; den demoniske hjälten gör sig skyldig till kaliblodigt beräknande svek för att hämnas sitt olyckliga fosterland och fördärva dess fiender. Mickiewicz omfattades av Pusjkin och andra ryska författare med vänskap och beundran, och då han efter fem år fick tillstånd att lämna Ryssland, var han erkänd som en stor polsk diktare.

De följande åren tillbragte Mickiewicz i Tyskland, Schweiz och Italien; vid det polska upprorets utbrott 1831 ville han ett ögonblick återvända till hemlandet för att ta del i den hopplösa kampen. Men det var framför allt genom sin penna och sitt ord som han kom att kämpa för Polens sak; han blev efterhand den främste målsmannen för de i Europa förströdda polska emigranterna, vilkas moraliska lidanden och yttre trångmål han delade. Åren 1832—1834 fullbordade han så sitt stora mästerverk, Pan Tadeusz, ett av de få moderna epos, som äro helt levande.

Under det att Mickiewicz i sin tidigare diktning bländat med sin lidelse, sin praktfulla vältalighet och sin djärva subjektivism, är Pan Tadeusz ett verk, som präglas av klassisk ro och en sällsynt objektivitet. Goethes Hermann und Dorothea, som likaledes skildrar familjens liv under upprörda politiska brytningar, har uppenbarligen tjänat honom till förebild, men han har också lärt mycket av Walter Scott: det är hembygdens åldriga seder och bruk, de historiska traditionernas makt i en patriarkalisk miljö som han vill återge. Med episk bredd, i pittoreska scener och livliga uppträden, ställer han fram för läsaren en bild av det gamla polska adelssamhället i Litauen, med dess vardagliga hemtrevnad, dess bullrande festglädje och dess vilda förvecklingar. Det oroliga, självsvåldiga, men ridderliga polska temperamentet kommer förträffligt fram i denna

berättelse om den sista »utmätningen», då lagens utslag genomdrives med hjälp av nävrätten. Den stora, förvirrade rådplägningen i sjunde sången ger en klassisk bild av oenighet, villervalla och våldsamhet, som så ofta lett till Polens ruin. Men på samma gång ger Mickiewicz' epos starka uttryck för den okuvliga fosterlandskärlek, som under århundraden av nöd och förtryck burit det polska folket och hållit det samman, alla delningar till trots. Resningen mot Ryssland 1811 bildar bakgrunden till händelserna, och från de röda krigsmolnen kastas ett vemodigt och patetiskt skimmer över den sista sången, som skildrar hur man på herrgården med liv och lust dansar polonäsen, den stora polonäsen till minne av konstitutionsdagen den 3 maj 1791, och hur själva juden Jankiel i patriotisk yra spelar på sin cymbal Dombrovskimarschen, »Än är Polen ej förlorat», i generalens egen närvaro.

I Pan Tadeusz förenas åskådlig realism och lidelsefull romantik, gyllene humor och mäktigt patos, lugn episk kraft och lyrisk glans. Den i polska språket obevandrade kan blott efter hörsägner drömma om versens mästerskap och prakt, och det torde vara rätt utsiktslöst att på svenska söka återge de smidiga rytmerna i originalet. Men Pan Tadeusz är ett så plastiskt verk, det innehåller en sådan rikedom på scener och motiv, att även en prosaisk översättning bevarar mycket av dess anda. För några år sedan utkom en översättning till engelsk prosa, som mottagits med stort erkännande och livligt intresse, och det därmed givna exemplet har här följts.

Pan Tadeusz blev Mickiewicz' svanesång. Från år 1832 vistades han i Paris och Lausanne, och år 1840 blev han professor i slavisk litteratur vid Collège de France. Outtröttligt verkade han för att sprida kännedom om sitt fosterland, dess språk, litteratur och kultur, men då han

blev allt djupare invecklad i utopiska rörelser av politiskt-religiös färg måste han snart lämna sin lärostol. Hoppet om Polens återuppståndelse släppte han aldrig. Under Krimkriget skickades han av Napoleon III till Konstantinopel i ett hemligt politiskt uppdrag och avled där 1855. Hans lik har till slut funnit sin vilostad i den krypta av Wawelkatedralen i Krakov, där de gamla polska kungarnas kistor sova.

Första boken

GÅRDEN.

Unga herrns återkomst. — Första mötet i kammarn, det andra vid bordet. — Lagmannen ger en lektion i artighet. — Länsherrns politiska reflexioner över moderna. — Början till trätan om Stubb och Falk. — Kommissariens klagan. — Den siste gevaldigern. — En blick på de politiska förhållandena i Litauen och Europa vid denna tid.

Litauen, mitt fosterland, du liknar hälsan; hur högt du bör skattas, det röner först den som har förlorat dig. I all dess härlighet ser jag nu din fägring och skildrar den, ty jag längtar till dig.

Heliga jungfru, som värnar det höga Czenstochowa och strålar i Ostra Brama! Du som beskyddar Nowogrodeks borg och dess trogna folk ¹ ! Liksom du genom ett under återgav mig hälsan i min barndom — då jag av min gråtande moder befalld i ditt beskydd lyfte mina i dödsdvala slutna ögon och strax kunde vandra till din helgedoms tröskel att tacka Gud för det återskänkta livet — så skall du förvisso en gång genom ett under återföra oss till fäderneslandets sköte ... För, till dess, min längtande själ till de skogklädda kullarna, de gröna ängarna, som breda sig kring den blåa Niemen; till fälten prunkande av allsköns säd, förgyllda av vete och försilvrade av råg, där åkersenapen står gul som bärnsten och bovetet vitt som snö, där klövern glöder likt en rodnande flickas kinder — alltsammans omslutet med ett bräm av gröna åkerrenar, där ett och annat sakta vajande päronträd reser sig.

I en dylik nejd låg för åratals sedan en adelsgård. Den låg på en liten kulle i en björkdunge, vid randen av en å. Huset var av trä, men hade hög stenfot; de vitrappade väggarna lyste på långt håll, dess vitare som de tecknade sig mot de mörkgröna popplarna, vilka skyddade dem för höstens stormar. Manbyggnaden var ej stor, men utmärkt prydlig, och bredvid den väldiga ladan stodo trenne stackar hö, som ej rymts under dess tak. Man såg att trakten var bördig, och man förstod av alla vålmarna, sållade tätt som stjärnor över markerna, av alla plogarna, som redan så tidigt plöjde upp de väldiga, mullsvarta trädorna, omskötta och ansade likt trädgårdsland, att i detta hus rådde ordning och välstånd. Den vidöppna porten förkunnade att det var gästfritt och bjöd alla till sig.

En ung herre kom just åkande upp på gården i parvagn, svängde planen runt och stannade framför förstutrappan. Han steg ur, och lämnade åt sig själva började hästarna beta gräs och långsamt styra mot grinden. Huset var tomt, ty förstuporten var förbommad och det satt en sprint i märkan. Resenären sprang ej över till statbyggnaden för att skaffa sig upplysningar av tjänstfolket, han öppnade och hastade in i huset, ivrig att hälsa det. Han hade ej sett det på länge, ty han hade bedrivit sina studier i en avlägsen stad och nu äntligen fullbordat dem. Han ilade in, och med blickar ömma som om han hälsat gamla vänner överfor han de åldriga väggarna. Han såg samma möbler, samma bonader som han brukat leka med i barnåren, men inte så stora och inte så vackra som de fordom syntes honom. Och samma porträtt hängde på väggarna. Där stod Kosciuszko i den kända dräkten, med ögonen lyfte mot himlen och båda händerna på svärdfästet — alldeles sådan som då han vid altarrunden svor att med detta svärd skulle han driva de tre mäktiga inkräktarna ur Polen eller också själv falla för det. Ett stycke ifrån satt Rejtan ², polskklädd, förgrämd

över frihetens förlust. I banden höll han en dolk med udden riktad mot barmen och framför honom låg Phædon och Katos leverne. Vidare stodo där Jasinski, en vacker, dystert blickande yngling, och Korsak ³, den oskiljaktige kamraten, på Pragass skansar, på högar av moskoviter, och mejade ned fiender, medan Praga redan brann omkring dem. Till och med det gamla spelverksuret i träfodralet kände han igen, där det stod på sin plats vid kammardörren, och barnsligt glad drog han i snöret för att få höra Dombrowskis gamla masurka ⁴. Han sprang igenom hela huset och letade efter rummet där han hade bott som barn, för tio år sedan. Han trädde in, men ryggade tillbaka och såg sig häpen omkring — hans rum en kvinnoboning! Vem kunde bo här? Den gamle farbrodern var ej gift, och fastern bodde sedan årtal i Petersburg. Inte kunde det väl vara hushållerskans rum? Ett fortepiano! På det noter och böcker — allt slarvigt kringkastat. Men vilket förtjusande slarv! Det var då säkert inga gamla händer som så huserat. Och över en stolskarm hängde en vit klänning, nyss nedtagen från hängarn för att sättas på. Och i fönstren krukor med doftande blomster, geranium, lövkoja, astrar och violer.

Resenären trädde fram till ett av fönstren — ett nytt under! Stranden, som här förr varit övervuxen med nässlor, var förvandlad till en liten trädgård, skuren av gångar, full av blomstergrupper, rajgräs och mynta. Utmed ett litet nätt trästaket i konstfullt slingat mönster löpte lister av färgprunkande belliser. Rabatterna voro tydligen nyss vattnade: en fylld vattenkanna stod på gången, men trädgårdens vårdarinna syntes ej till. Hon hade just gått! Ännu dallrade den lilla grinden, nyss öppnad, invid grinden syntes fotspår i sanden — varken skor eller strumpor hade hon haft på. I den torra, fina snövita sanden skönjdes tydliga, fast lätta fjät, man anade att någon som knappt

snuddat vid marken hade satt dem med små fötter stadda i snabbt språng.

Resenären blev länge stående vid fönstret, blickade tankfull ut och andades in blommornas doft. Han lutade ansiktet tätt inpå violerna, spejade utåt gångarna och lät blicken på nytt stanna vid de små fotspåren; han funderade över dem och försökte gissa vems de voro. Av en händelse såg han upp, och där stod en ung flicka på planket ... Den vita klänningen skylde hennes smärta gestalt blott upp över bröstet och lämnade skuldrorna och den svanvita halsen bara. I sådan dräkt går en ung litauiska klädd endast om mornarna; i sådan dräkt ses hon aldrig av män. Fastän ingen var inom synhåll, hade hon också lagt armarna över bröstet för att skyla där dräkten ej skylde. Håret, som ej var upplagt i lockar utan snott i små flätor ombundna med vita papiljotter, smyckade härligt hennes huvud, ty det lyste i solskenet likt kronan på en helgonbild. Ansiktet var ej synligt. Vänd mot fältet sökte hon med ögonen någon där långt borta. Hon fick syn på den hon sökte, brast i skratt och klappade händerna. Lik en vit fågel flög hon så från planket ned på gräsmattan, susade i väg genom trädgården, över staket och blommor, och innan den resande visste ordet av hade hon på en bräda, som stod lutad mot husväggen, flugit in i rummet genom fönstret, glittrande, snabb och tyst och lätt som en månstråle. Gnolande ryckte hon till sig klänningen och sprang till spegeln. I detsamma blev hon ynglingen varse, klänningen föll ur hennes hand, och hennes kinder bleknade av förskräckelse och häpnad. Resenärens ansikte purprades likt ett moln som träffas av gryningsljuset, han ville säga något, be om ursäkt, men endast bugade och ryggade baklänges. Flickan gav till ett oartikulerat, ängsligt skri, likt ett barn som blir skrämt i sömnen. Den resande såg förskräckt upp, men då var hon redan försvunnen. Förlägen

lämnade han rummet. Hans hjärta bultade, och han visste inte själv om han skulle skratta åt det besynnerliga mötet eller blygas, om han skulle vara ledsen eller glad.

Emellertid hade det ej undgått gårdsfolkets uppmärksamhet att en ny gäst hade åkt upp på gården. Redan hade hästarna letts till stallet, och redan hade man, såsom det anstod ett rejält hus, givit dem rikligt både havre och hö, ty lagmannen ville aldrig skicka en gästs hästar till inkvartering hos krögarjuden, såsom det numera brukades. Tjänstfolket hade ej tagit emot, men tro ingalunda att uppässningen sköttes försumligt i lagmannens hus. Tjänarna väntade att kommissarien, som just ordnade en supé ute i det fria, skulle hinna kläda om sig. Han företrädde husets herre, och i dennes frånvaro brukade han, i sin egenskap av avlägsen släkting och vän i huset, taga emot och underhålla gästerna. Vid åsynen av den främmande tog han en bakväg upp till gården, ty han kunde ju ej komma och hälsa i hemvävd puderrock. I största hast iförde han sig därför söndagshabiten, som låg färdig sedan i morse, ty redan på morgonen hade han vetat att det skulle komma många gäster till supén.

Kommissarien igenkände den resande på långt håll, han sträckte ut armarna och slöt honom med ett glädjerop i sin famn och kysste honom. Nu begynte ett sådant där ivrigt, oredigt samtal, då man söker innesluta flera års händelser i korta ord och berättaren oupphörligen avbryts av frågor, utrop och nya välkomnanden. När kommissarien frågat och sport nog, berättade han till sist denna dagens händelser.

— Det var tur, käre Tadeusz, ty så hette ynglingen, som bar Kosciuszkos namn till minne av att han var född under kriget — det var tur, käre Tadeusz, att du råkade komma just i dag, då vi ha så många unga damer här. Din farbror ämnar snart ställa till bröllop för dig. Här finns att välja på. Undan för undan, sedan några dagar, samlas här en massa

folk med anledning av ägo gränsmålet som skall avdömas, så att det blir ett slut på den gamla tvisten med greven. Greven själv väntas hit i morgon. Länsherrn är redan kommen med hustru och döttrar. Ungherrarna ha givit sig av till skogen med bössor, de äldre och damerna se på skörden nedom skogen och vänta säkert på de unga där. Har du lust, ta vi en promenad åt det hållet, så möta vi snart farbror, länsherrskapet och de ärade damerna.

Kommissarien och Tadeusz följdes åt vägen mot skogen och hade ännu tusen saker att språka om. Solen närmade sig himlaranden och spred ett mindre starkt men vidare sken än om dagen, blossande röd som en lantmans friska ansikte, då han slutat sitt arbete på åkrarna och vänder hem till vila. Redan sänkte sig den blossande skivan över skogen, och redan fylldes trädens toppar och grenverk av ett skymningstöcken som kom hela skogen att liksom gjuta sig samman. Den stod där lik en mörk jättebyggnad, och den röda solen ovan den gav intrycket att taket stod i brand. Men nu sjönk solen i djupet; ännu några ögonblick lyste den fram mellan grenarna som ett ljus genom springorna i en fönsterlucka, så slocknade den. I detsamma stannade liarna, som samfällt klungo genom säden, och räfsorna på ängen; så böd lagmannen, hos honom slöt åkerarbetet med dagen. »Världens Herre vet hur länge det bör arbetas; då solen, Hans arbetare, stiger ned från himlen, är det tid också för lantmannen att vända hem från åkrarna.» Så brukade lagmannen säga, och lagmannens vilja var helig för den hygglige förvaltarn. Ja, till och med skrindorna, som man börjat lasta med sädeskärvar, åkte halvtomma till ladan; oxarna fröjdade sig åt sitt ovanligt lätta lass.

Hela sällskapet vände just hemåt från skogen, en glättig, men ordnad skara. Först kommo småbarnen med sin vårdare, därpå kom lagmannen med länsherrns gemål,

bredvid gick länsherrn omgiven av sina barn. Bakom de äldre gingo de unga damerna och vid sidan om dem ungherrarna, damerna vid pass ett halvt steg framför herrarna, såsom god sed bjuder. Ingen föreskrev ordningen, ingen ställde upp herrar och damer, utan var och en intog sin plats oreflekterat. Lagmannen höll nämligen på gamla seder i sitt hus och tillät aldrig att man åsidosatte hänsynen till ålder, börd, förstånd och ämbete. »Genom höviskt skick», brukade han säga, »vinna hem och nationer berömmelse, genom självsvåld gå hem och nationer under.» Husfolk och tjänare vandes sålunda vid ordning, och den tillfällige gästen, frände eller främling, hade ej vistats länge i lagmannens hus förrän han tillägnat sig sedvanorna som där rådde.

Helt kort var den hälsning lagmannen gav sin brorson. Med värdighet räckte han honom sin hand att kyssa och gav honom själv en hjärtligt välkomnande kyss på pannan; men ehuru han av hänsyn till gästerna talade bjott litet med honom, förstod man av tårarna, som han förstulet torkade med rockärmen, hur innerligt han älskade pan Tadeusz.

I husbondens spår vände fänad såväl som folk hem från åkrar och skog, från ängar och betesmarker. Här trängdes en skock bråkande får på vägen och drev upp ett moln av damm, bakom dem skred i sakta mak en hjord tyrolerstutar med skällor om halsen, där kommo gnäggande hästar i galopp från den slagna ängen. Alla styrde mot brunnen, vars träsvängel under ideligt knarrande fyllde hon med vatten.

Fastän trött och fast omgiven av gäster försummade lagmannen ej sina plikter som styresman på gården. Han begav sig själv till brunnen. På aftonen ser husbonden bäst hur det är fatt med boskapen, och denna besiktning

anförtrodde lagmannen aldrig åt tjänarna; ty han visste att husbondens öga göder hästen.

Kommissarien och Protazy, rättsgevaldigern, stodo i förstugan med ljus i händerna och ordade en smula hett, ty under kommissariens frånvaro hade gevaldigern i all tysthet givit order att supébordet skulle bäras ut och i hast placeras i den gamla slottsruinen i skogsbrynet. Vad skulle den där omflyttningen tjäna till? Kommissarien gjorde sura miner och bad lagmannen om ursäkt. Lagmannen var överraskad, men nu var det skett och kunde svårligen ändras, så sent som det var. Han föredrog att be gästerna om ursäkt och föra dem till ruinen. Under vägen utbreddes sig gevaldigern i förklaringar för lagmannen, varför han vidtagit denna egenmäktiga ändring i arrangemangen. I huset fanns ingen sal rymlig nog för så många och så högt aktade gäster; på slottet var den stora förstugan ännu i gott skick och valvtaket var helt — ena väggen var visserligen rämnad och fönstren saknade rutor, men sommartid gjorde det ju ingenting; källarens närhet var bekväm för betjäningen ... Allt under det han så talade, blinkade han åt lagmannen; man såg på minen att han hade andra, viktigare skäl, men förteg dem.

Slottet reste sig ett par tusen steg från gården, en ståtlig, imponerande byggnad, den gamla ätten Horeszkos arvegods. Ägaren hade ljutit döden under oroligheterna inom landet, av godset, som alldeles ödelagts genom regeringens sekvestreringar, bristande tillsyn och rättstvister, hade en del tillfallit avlägsna släktingar på spinnsidan och återstoden hade delats mellan fordringsägarna. Slottet hade ingen velat taga, ty en simpel adelsman skulle svårligen kunnat komma ut med kostnaderna för dess underhåll. En nära granne, en rik ung greve, släkt på långt håll med Horeszkos, fann emellertid, då han myndigbliven hemkom från en utrikesresa, behag i

den gamla byggnaden, som han förklarade vara gotisk arkitektur, ehuru lagmannen med dokument bevisade att arkitekten varit en byggmästare från Wilna och ingalunda en got. Nog av, greven ville ha slottet. Helt plötsligt fick också lagmannen samma begär, ingen visste varför. De började en process i landsrätten, gingo sedan till högsta domstolen och senaten, så på nytt till landsrätten och guvernementsrådet. Slutligen, efter många kostnader och talrika ukaser, förvisades målet på nytt till gränsdomstolen.

Med rätta anmärkte gevaldigern att i slottshallen fanns utrymme både för domstolsledamöterna och de inbjudna gästerna. Hallen var stor som ett refektorium, med ett välvt tak vilande på pelare, golvet var stenlagt. Väggarna saknade alla ornamenteringar men voro murade av skickliga händer. Runt omkring sutto rådjurs- och hjorthuvuden med inskrifter, när och var dessa trofeer förvärvats. Jägarnas adliga vapen voro inhuggna bredvid jämte vars och ens namn; ätten Horeszkos vapen, Halva Bocken, prunkade i valvet.

Gästerna trädde in efter rang och blevo stående i en ring kring bordet. Översta platsen anvisades länsherrn, en heder som tillkom hans ålder och värdighet. På vägen dit bugade han för damerna och för de yngre såväl som för de äldre herrarna. Bredvid honom ställde sig en bernhardinmunk, en kvestarie, och lagmannen bredvid denne. Bernhardinen läste en kort bön på latin; herrarna bjödos brännvin, sedan satte sig alla och grepo sig under tystnad friskt an med den litauiska issallaten ⁵.

Fastän så ung hade pan Tadeusz i sin egenskap av gäst fått plats vid övre bordsändan, bland damerna och bredvid husets herre; mellan honom och farbrodern var en tom plats, som tycktes vänta på någon. Gång på gång gingo farbroderns blickar än till denna plats, än till dörren, liksom hade han varit viss om någons ankomst och otåligt

väntat den. Tadeusz' blickar följde farbroderns, först till dörren och så till den tomma platsen. Hur förunderligt! Runt omkring sutto unga tärnor, som skulle varit värdiga att beskådas av en prins, allesammans av ädel börd, allesammans unga och sköna, men Tadeusz blickade dit där ingen satt. Den tomma platsen var en gåta och ungdom älskar gåtor. Förströdd yttrade han blott ett och annat ord till sin täcka granne, länsherrns dotter; han bytte ej hennes tallrikar, han fyllde ej hennes glas, han underhöll ej de unga damerna, røjde ej genom ämabel konversation att han fått sin uppfostran i en storstad. Denna enda, tomma platsen höll honom i undran och spänning. Den var för övrigt icke längre tom, ty han fyllde den med sitt grubbel. Tusende gissningar lupo över den likt grodor över en enslig äng efter ett regn. En syn dominerade, likt en näckros som en solskensdag lyfter sitt vita änne över insjöns vatten.

Tredje rätten bjöds. Då hällde länsherrn en droppe vin i panna Rozas glas och sköt ett fat gurkor till den yngre dottern med orden: — Jag måste passa upp er, mina kära döttrar, fast jag är gammal och fumlig. Några ungherrar rusade upp från bordet och började betjäna fröknarna. Lagmannen kastade en sidoblick på Tadeusz, jämkade litet på kontuszärmarna och yttrade:

— Nu för tiden råder nya seder, vi sända ungdomen till huvudstaden att studera, och jag förnekar ej att våra söner och sonsöner äga större boklig lärdom än de äldre.

Men för var dag märker jag hur illa det är för de unga att det ej finns skolor, som undervisa i umgängesvett. Förr i världen drog den adliga ungdomen till magnathoven. Jag själv var i tio år hovman hos vojevoden, nådig länsherrns far — vid dessa ord omfattade han länsherrns knän. — Genom goda råd gjorde han mig skickad för offentliga värv och släppte mig ej ur sitt beskydd, förrän han gjort folk av mig. Imitt hus kommer hans minne att för evigt vara kärt,

var dag beder jag Vår Herre för hans själ. Om jag icke drog lika stort gagn av vistelsen vid hans hov som andra, utan blev lantbrukare efter hemkomsten, medan andra, mera värdiga vojevodens åtanke sedermera uppnådde landets högsta värdigheter, har jag åtminstone vunnit det, att ingen någonsin förebitat mig att jag i mitt hus brister i gott bemötande, i artighet; och det vågar jag säga, artighet är en varken lätt eller ringa konst. Den är ej lätt, ty den består icke blott och bart i att kunna skrapa med foten, välkomna eller hälsa med ett älskvärt leende, ty den sortens nymodiga artighet synes mig vara krämarfjäsk och inte gammalpolsk och inte heller adlig. Hövlighet skall visas alla, men olika för alla. Ty icke ens barnakärleken saknar sin hövlighet, och mannens hänsyn mot hustrun i andras närvaro har sin och husbondens mot tjänarna har sin — och vart slag har sin särskilda nyans. Man måste gå länge i lära för att icke begå fel, utan visa envar den art av hövlighet som vederbör. Och de äldre gingo i lära: hos magnaterna voro samtalen landets levande historia, hos szlachtan gåvo de provinsens krönika. Därigenom kom szlachcicen att känna att alla hade reda på honom och att han betydde något, därför vaktade han också på sina seder. Nu för tiden får man inte fråga någon vem han är, av vad börd, med vilka han levat samman och vad han haft för sig. Envar stiger på var det behagar honom, blott han ej är regeringsspion eller tiggare. Liksom Vespasianus i världen icke luktade på pengarna och ej ville veta varifrån de kommo, från vilka, händer och länder, så vill man nu ej veta en persons börd och seder. Det är tillräckligt att han håller vikten och har stämpeln, med ett ord, man skattar vännerna som juden skattar penningen.

Så talande lät lagmannen blicken gå från gäst till gäst, ty nog för att han alltid talade väl och klokt, men han visste att den nutida ungdomen är otålig och att långa tal, om ock

de allra ypperligaste, tråka ut den. Men alla lyssnade under djup tystnad. Lagmannens blick tycktes rådfråga läns herrn; denne avbröt ej talet med någon bifallsyttring, men nickade titt och tätt instämmande.

Lagmannen tystnade, men läns herrn uppmuntrade honom med en ny nick att fortsätta. Lagmannen fyllde då hans bågare och sitt eget glas och talade vidare:

— Höviskhet är ingen ringa ting; då en person lär sig att vederbörligt uppskatta andras ålder, börd, dygder och seder, då lär han sig samtidigt att uppskatta sig själv: liksom vi för att få veta vår egen vikt måste ställa en annan på motsatta vågbrädan. Och värdig mina ärade åhörare s särskilda uppmärksamhet är den höviskhet som de unga männen äro det täcka könet skyldiga, allra helst när familjens anseende och fortunas frikostighet förhöja medfödda behag och dygder. Det är vägen som leder till böjelse och vidare till lysande unioner husen emellan — så tänkte våra fäder och därför ... Här vände lagmannen plötsligt på huvudet, nickade åt Tadeusz och gav honom en allvarlig blick, det märktes att han nu kommit till själva kärnan i sitt tal.

Då knäppte läns herrn på sin guldsnusdosa och talade:

— Vän lagman, förr var det än värre. Jag vet ej, om nu för tiden modet förändrar även oss gamla eller om ungdomen är bättre, men jag ser mindre oskick. Ack, jag minns den tiden, då franska modet för första gången gjorde sitt intåg i vårt fädernesland, då hux flux en hop unga spolingar från främmande länder trängde in till oss likt en hord värre än tatarerna och gåvo sig till att i fäderneslandet förfölja Gud, fädernas tro, lagar och seder och till och med klädedräkten, av ålder brukad ... Det var ömkligt att se de eländiga tuppsycklingarna, som talade genom näsan, ifall de hade den i behåll, och voro försedda med ströskrifter och allehanda gasetter, som predikade nya

trosläror, lagar, toaletter. Det där följet fick stor makt över sinnena, ty då Vår Herre låter straffet komma över ett folk, berövar han medborgarna först deras förnuft. De kloka vågade ej opponera sig mot stollarna, och hela nationen hade en respekt för dem som för pesten, ty den kände redan sjukdomsfröen inom sig själv. Man ondgjorde sig över modenarrarna, men tog dem till mönster, tro, tal, lagar och klädedräkt ändrades. Det var en maskerad, en fastlagsyra, som inom kort skulle följas av den stora fastan — slaveriet.

Jag minns, fast jag endast var ett litet barn på den tiden, när hovmarskalkens herr son kom åkande på besök till min far, i Oszmiana, i en fransysk vagn. Han var den förste i Litauen som uppträdde med franska moder i Litauen. Alla människor sprungo efter honom som efter ett underdjur. Man avundades det hus framför vilket hans tvåhjuliga kärra, som på franska kallades cabriolet, stannade. I stället för lakejer sutto två mopsar på baksätet, och på bocken satt en tysk kusk, han var tunn som en bräda, hans strumpklädda ben voro långa och smala som humlestötar, han hade skor med silverspännen och en peruk som hängde i en punk bak. De äldre brusto i gapskratt vid åsynen av det ekipaget, och chloperna gjorde korstecknet och sade att hin onde var ute och åkte i en tysk karet. Att beskriva den unge matadoren själv skulle bli för vidlyftigt, nog av att oss erinrade han om en apa eller papegoja i sin stora peruk, som han själv älskade att likna vid gyllene skinnet men vi kallade den okammade bondkaluven. Om än någon på den tiden kände inom sig, att den polska dräkten var vackrare än det efterapade utländska modet, teg han; annars skulle de unga ha skrikit att han ställde sig i vägen för kulturen, att han hindrade framsteg, var en förrädare. Så stor var fördomarnas makt på den tiden.

Hovmarskalkens unga son förkunnade att han skulle reformera och civilisera oss och ge oss en konstitution. Han lät oss veta att några värtaliga fransmän gjort en upptäckt: att människorna äro jämlikar — fast det för länge sedan sagts i den Heliga skrift, och varenda präst orerar om det från predikstolen. Läran är gammal, nu skulle den bli tillämpad. Men på den tiden rådde en sådan förblindelse att man inte trodde på något, om än aldrig så gammalt och befast, ifall det inte stod att läsa i en fransk gasett. Jämlikheten till trots antog hovmarskalkens son titeln markis; som bekant komma titlarna från. Paris, och just då var titeln markis på modet där. När emellertid modet ändrade sig med åren, tog samme markis titeln demokrat. Till sist, när modet, under Napoleon, återigen ändrats, kom demokraten från Paris som baron; ifall han levat längre, skulle han kanske bytt igen och från baron döpt om sig till demokrat än en gång. Ty Paris berömmar sig av sina täta modeväxlingar och vad helst fransosen finner upp, anammar polacken det med förtjusning.

Gudskelov att om våra unga män numera resa utomlands, är det inte längre för kläder, inte för att leta efter lagluntor i boklådorna eller lära sig värtalighet i pariskaféerna. Nu lagar Napoleon, en klok och resolut karl, att det inte blir tid att tänka på moder och snacka. Nu larma vapnen, och på oss gamla sväller hjärtat, när vi höra att det polska namnet på nytt genljuder i världen; äran ha vi, och då få vi ock republiken. Alltid är det från frihetsträdet lagern skjuter upp. Det är blott sorgligt för oss här hemma att åren gå i overksamhet och de alltjämt äro så långt borta. Det blir så långt att vänta, och till och med nyheterna komma så sparsamt. Fader Robak, sade han med sänkt röst till bernhardinen, jag har hört uppges att du fått tidender från andra sidan Niemen; kanske du vet någonting också om vår armé?

— Icke det bittersta, svarade Robak likgiltigt — det märktes att han ej funnit behag i samtalet. Politik tråkar ut mig; får jag brev från Warschau, så är det i ordensärenden, i våra bernhardinska angelägenheter; vad är det att tala om vid bordet? Här sitta lekmän, som inte ha något intresse av sådant.

I det han så talade sände han en förstulen blick till en ryss, som satt bland bordsgästerna; det var kapten Rykov, en gammal knekt. Han låg inkvarterad i en närbelägen by, och lagmannen hade av artighet inbjudit honom till supén. Rykov åt med god aptit och blandade sig föga i samtalet, men då Warschau nämndes, lyfte han på huvudet och sade: — Länsherre! Jo jo ni! Ni är alltid intresserad av Bonaparte, och alltid vill ni höra om Warschau. He! Fäderneslandet! Jag är ingen spion, men polska kan jag. Fäderneslandet! ⁶ Jag har känsla för allt det där, jag förstår. Ni äro polacker, jag är ryss, nu slåss vi inte, det är vapenvila och vi äta och dricka i lag. Våra förposter bruka ofta prata med fransmännen och ta sig ett glas med dem; när det skriks hurra, så börjar kanonaden. Ett ryskt ordspråk säger: den jag slåss med trivs jag gott med. Smek och smisk skall kärestan ha. Här blir krig, det säger jag. I går kom en stabsofficer till major Plut: gör er marschfärdig. Vi skola ut antingen mot turken eller mot fransosen. Jo, den där Bonaparte det är just en figur. Nu när vi inte ha Suvorov ger han oss kanske på pälsen. Det sa's hos oss på regementet, när vi tågade mot fransoserna, att Bonaparte trollade; nå ja, men Suvorov trollade också, så det var trollkonster mot trollkonster. En gång under ett slag, vart tog han vägen? Borta — på språng efter Bonaparte. Den han förvandlade sig till en räv, men då blev Suvorov stövare, Bonaparte förbytte sig till en katt och till att klösa med klorna, men Suvorov han förvandlade sig till en häst. Ni skall få höra hur det till slut gick med Bonaparte ... Här

avbröt sig Rykov och började äta. I detsamma kom betjanten in med fjärde rätten, och samtidigt öppnades en sidodörr helt plötsligt.

En ny, ung och vacker bordsgäst trädde in. Hennes plötsliga inträde, hennes fägring, hennes gestalt och dräkt riktade blickarna på henne; alla hälsade henne utom Tadeusz, det märktes att alla kände henne. Hennes figur var smärt och graciös, barmen lagom fyllig, hon bar en skär sidenklänning, urringad, med spetskrage och korta ärmar, i handen höll hon en solfjäder, som hon svängde på lek blott, ty det var ej varmt, den dansande, förgyllda solfjädern skickade ut ett regn av gnistor. Hennes huvud kunde ha skyltat hos en frisör; håret var idel bucklor och lockar och virat med skära band; en halvt dold diamant lyste mellan bucklorna likt en stjärna i en kometsvans — med ett ord, det var en galatoalett. Somliga viskade att den var alltför utsökt för landet och en vardag. Fastän klänningen var kort, såg man ej fötterna, så snabbt sprang hon eller rättare gled, likt marionetterna som på tre konungars dag skjutas fram och åter i marionettskåpet av osynliga gossar. Med en lätt bugning för alla i sällskapet styrde hon hän mot den plats som var avsedd för henne och ville intaga den. Men det var ingen lätt sak, ty det fanns ej stolar för gästerna, de sutto i fyra rader på fyra bänkar. Antingen måste en hel rad resa sig eller också måste hon taga ett hopp över bänken. Behändigt lyckades hon tränga sig in mellan två bänkar, och likt en biljardkula flög hon sedan fram mellan raden av de sittande och bordet. Under loppet råkade hon komma i nära kontakt med vår unge man; en volang på hennes klänning häktade sig om någons knän, hon halkade lätt, och i distraktion lutade hon skuldran mot pan Tadeusz. Med en artig ursäkt intog hon sin plats mellan honom och farbrodern. Men hon åt ingenting, hon endast fläktade sig med solfjädern eller vred skaftet mellan

fingrarna eller jämkade på kragen av brabantspetsar eller strök lätt med handen över hårets bucklor och de skära bandknippena.

Detta avbrott i samtalen hade varat en fem minuter. Vid ena bordsändan hade det emellertid börjat ljuda ett sakta sorl, som snart övergick i halvhögt prat. Männen resonerade om dagens jakt. Mellan assessorn ⁷ och notarien uppstod ett hårdnackat och allt högljuddare gräl om en stubbsvansad stövare som notarien bröstade sig över att vara ägare till och som han påstod hade tagit haren. Assessorn åter förfäktade i trots mot notarien att denna ära tillkom stövaren Falk. Man frågade andra om deras mening, och somliga togo parti för Stubb och andra för Falk, somliga som kännare, andra som ögonvittnen.

Vid andra ändan av bordet yttrade lagmannen halvhögt till sin nya granne:

— Jag ber om ursäkt, men vi måste sätta oss, det var omöjligt att uppskjuta supén längre. Gästerna voro hungriga, de hade gjort en lång vandring utåt ägorna. Jag trodde att du inte tänkte göra oss sällskap vid bordet i dag.

Därefter började han vid fylld bägare ett lågmält samtal i politiska ämnen med länsherrn.

Medan bägge bordsändarna sålunda voro upptagna, mönstrade Tadeusz den okända. Han erinrade sig att vid första blick på platsen hade han genast anat för vem den var bestämd. Han rodnade och hans hjärta bultade; han såg alltså sina hemliga aningar besannade; det var alltså på förhand bestämt att skönheten han hade sett i mörkret skulle taga plats vid hans sida. Visserligen föreföll hon nu ståtligare till växten, men det berodde väl på att hon var i toalett, ty kläderna komma människor att se antingen större eller mindre ut, och den andra hade haft kort, gullgult hår och denna hade långa svarta lockar. Färgen måste ha kommit av solstrålarna, som i kvällningen purpra

allt. Ansiktet hade han inte sett då, hon hade försvunnit för hastigt; men ett vackert ansikte anar man sig alltid till. Han hade föreställt sig att hon hade svarta ögon, vit hy och läppar röda som ett par tvillingkörsbär; hos sin granne upptäckte han just sådana ögon och läppar och sådan hy. I åldern var kanske största skillnaden, hon i trädgården hade förefallit att vara en liten flicka, denna dam var en redan mogen kvinna. Men unga män spörja inte kyrkboken om vad som är vackert, ty för ynglingen är varje kvinna ung, och gossen ser i varje skönhet en jämnårig och den oskuldsfulle en jungfru i varje älskarinna.

Tadeusz var visserligen nära tjugu år och sedan barndomen hade han bott i storstaden Wilna, men till mentor hade han haft en präst, som hållit noggrann uppsikt över honom och fostrat honom i gamla tiders stränga anda. Tadeusz återkom därför till hembygden med ren själ, livligt sinne och oskyldigt hjärta, men på samma gång en icke ringa lust att hoppa över skacklorna. Han hade redan på förhand gjort upp att han ute på landet skulle börja njuta av den länge förvägrade friheten. Han visste att han såg bra ut, han kände sig ung och levnadslustig, och i arv efter föräldrarna hade han fått hälsa och ett käckt sinnelag. Han hette Soplica; alla Soplicas äro som känt storväxta, fylliga och kraftiga, enastående soldater, men mindre försigkomna i bokliga studier.

Tadeusz hade ej vansläktats. Han var en skicklig ryttare och en god fotgängare. Dum var han ej, men i studierna gjorde han ringa framsteg, fastän farbrodern aldrig sparat, då det gällt hans uppfostran. Skjuta och fäkta var hans nöje, han visste att man ämnade utbilda honom för armén och att hans far i sitt testamente hade uttryckt den önskan; på skolbänken längtade han beständigt ut till trummorna. Men helt plötsligt övergav farbrodern sin ursprungliga avsikt och befalldes att han skulle komma hem för att gifta

sig och övertaga lantbruket; han lovade att till en början ge honom en liten by och längre fram hela sitt gods.

Alla dessa Tadeusz' dygder och förtjänster hade observerats av hans granne, som var en vaken dam. Hon mätte med blicken hans välvuxna, resliga gestalt, hans kraftiga skuldror, hans breda bröst, och blickade upp i hans ansikte, som purprades var gång hans ögon mötte hennes. Ty hans första skygghet var nu helt övervunnen, och han såg på henne med djärva, glödande blickar. Sammalunda gjorde hon, och de fyra pupillerna brunno mittemot varann likt ljusen i en adventmässa.

Hon inledde ett samtal på franska. Han kom från staden, från skolan, alltså begärde hon att få höra hans mening om nyutkomna böcker och deras författare, och ur svaren hämtade hon uppslag till nya frågor. Men inte nog med detta, sedan började hon tala om målarkonst, musik, dans och till och med skulptur. Det framgick att hon var lika förtrogen med penselns verk som med noter och böcker. Tadeusz rent häpnade över så mycken lärdom, han fruktade att han skulle bli ett mål för åtlöje och stammade likt skolgossen inför magistern. Lyckligtvis var skolmästaren vacker och overseende. Hans granne anade orsaken till hans ängslan och ledde samtalet över på mindre svåra och invecklade ämnen, lantlivets enformighet och besvärligheter och hur man skall kunna förströ sig och hur dela in tiden för att göra livet på landet glatt och omväxlande. Tadeusz svarade modigare, samtalet flöt allt lättare, och inom en halvtimme voro de redan förtroliga och började till och med skämta och gnabbas litet smått. Till sist lade hon tre brödkulor framför honom, det var tre personer han fick att välja på; han tog den som låg närmast. Länsherrns båda döttrar rynkade ögonbrynen, hans granne brast i skratt, men sade icke vem denna lyckliga kula föreställde.

Vid andra bordsändan roade man sig på annat vis, ty där hade Falks parti helt hastigt växt i styrka och gick obarmhärtigt löst på Stubbs parti. Det blev en väldig träta, de sista rätterna fingo gå dem förbi, båda partierna hade rest sig upp och grälade och drucko ömsevis. Notarien pöste ilsknast, hans tal flödade utan avbrott, när han väl kommit i gång, och orden beledsagades av de mest målande åtbörder. (Notarien pan Bolesta hade varit advokat i tiden och kallades predikaren, emedan han gjorde väl mycket gester.) Nu höll han händerna i sidorna, böjde armbågarna bakåt och stack fingrarna med de långa naglarna rätt ut — det skulle föreställa två koppel hundar. Han slutade just sitt tal:

— Pil! Vi släppte på en gång, assessorn och jag, på en gång som båda hanarna på en dubbelbössa fällda med samma finger. Pil! De till att driva och haren upp och som en blixrt rätt utåt fältet; hundarna efter (medan han talade, drog han handen över bordet och härmade mästerligt med fingrarna hundarnas lopp) hundarna efter, och tjo! en bit från skogen gensköto de honom. Falk rusade på — han är en duktig hund, men ohjälpligt het av sig — och låg väl så här långt, en fingerbredd, före Stubb. Jag förstod att han skulle missa. Harpalten, den sluga rackarn, gjorde min att styra rätt utåt fältet, och hela kopplet efter honom. Den harrackarn! Så snart han vädrade att alla hundarna voro i flock, kastade han vips åt höger, och de dumma hundarna efter. Hej, i två skutt kastade han åt vänster, hej, hundarna efter åt vänster, han in i skogen och min Stubb — knips!

Lutad över bordet lät den orerande notarien fingrarna löpa till motsatta ändan av det och röt sitt »knips!» rätt i örat på Tadeusz. Denne och hans bordsdam, som överraskades av denna explosion mitt i ett samtal, ryckte ovillkorligt huvudena åtskils, likt två sammanflätade trädtoppar, då stormen lösgör dem; även händerna, som

vilat helt nära varann under bordet, flögo åt var sitt håll, och över tvenne ansikten spred sig samma rodnad.

— Det är sant, herr notarie, inföll Tadeusz för att ej förråda sin tankspriddhet, alldeles sant, helt visst är Stubb en vacker hund, och om han är lika god jakthund ... — God jakthund? skrek notarien, skulle min favorithund inte vara god jakthund? — Tadeusz skyndade uttrycka sin glädje över att en så vacker hund valutan alla oarter och beklagade att han endast sett honom på hemväg från skogen och ej haft tid att lära känna hans goda egenskaper.

Vid dessa ord ryckte assessorn till, släppte bågaren och genomborrade Tadeusz med en blick lik basiliskens. Assessorn var mindre högröstad och mindre livlig än notarien, han var mera magerlagd och liten till växten, men en fruktad gestalt på assemblén, balen och lantdagen, ty det hette om honom att han hade gadd på tungan. Hans skämt voro så kvicka att de skulle kunnat tryckas i en kalender och alltid vassa och elaka. Förr en välbärgad man hade han gjort ända på fadersarvet och en brors förmögenhet därjämte under de år han levat med i stora världen. Nu hade han trätt i statens tjänst för att åtminstone spela en roll i provinsen. Han älskade jakt, dels som ett nöje, dels emedan jägarhornets smatter och anblicken av drevet erinrade honom om ungdomsåren, då han haft talrika jägare och utmärkta hundar. Av hela hundgården återstodo honom nu två stövare, och till på köpet ville man förringa den enes ära.

Han trädde alltså närmare, och i det han långsamt strök polisongerna sade han med ett giftigt leende:

— En jakthund utan svans är som en adelsman utan ämbete, svansen hjälper också hunden till betydligt ökad fart, men ni anser stubbsvansen som ett bevis på jaktduglighet. För övrigt, vi kunna ju underställa saken er tants dom. Ehuru pani Telimena varit bosatt i huvudstaden

och endast sedan kort tid tillbaka vistas i våra trakter, förstår hon sig bättre på jakt än de unga jägarna. Slik insikt kommer av sig själv med åren.

Tadeusz, över vars huvud denna åskby helt oförmodat hade urladdat sig, reste sig förlägen och stod för ett ögonblick stum, men såg på rivalen med allt mörkare, allt bistrare blickar. Till all lycka råkade läns herrn i detsamma nysa två gånger. »Prosit!» ropade alla, och han bugade för sällskapet och knäppte så sakteligt med fingrarna på snusdosan. Den var av guld, och mitt på locket satt infattat i diamanter ett porträtt av konung Stanislaw. Konungen själv hade förärat dosan åt läns herrns far, och läns herrn var den värdige arvingen. Då han knäppte på den, var det ett tecken att han ämnade taga till ordet. Alla tystnade och vågade ej öppna munnen. Han talade:

— Högt ärade szlachta, välaktade bröder! Endast skogar och marker äro jägarnas forum, inomhus avdömer jag icke dylika mål, och jag ajournerar vårt sammanträde till i morgon och tillåter ej parterna några ytterligare andraganden i dag. Kommissarie, uppropa målet till i morgon på öppna fältet! I morgon kommer också greven hit med hela sin jägarstab, och ni, granne lagman, följer ävenledes med oss och likaså pani Telimena och alla de övriga damerna. Med ett ord, det skall bli en storjakt å ämbetets vägnar; och kommissarien förvägrar oss säkert icke heller sitt sällskap.

Med dessa ord räckte han snusdosan åt gubben.

Kommissarien satt vid ena bordsändan bland jägarna, han lyssnade med hopknipta ögon och sade ej ordet, fastän de unga ofta vädjade till hans mening, ty ingen begrep sig bättre på jakt än han. Nu förblev han tyst, vägde prisen han tagit i nypan och funderade länge, innan han till sist förde den till näsan. Han nös så att det ekade i hela rummet, och skakande på huvudet sade han med ett bittert löje: